

JUGOSLOVENSKI NAPREDNI POKRET U SAD I KANADI 1935—1945.

Izdanje Nordam Jugoslav Publishers, Toronto—Kanada 1983.

Knjiga predstavlja zbornik sjećanja aktivnih sudionika naprednog i radničkog pokreta u SAD i Kanadi bivših emigranata dr Mirka Markovića, Strahinje Maletića, Harry M. Justiza i Miloša Grubića. U prilogu knjige objavljena su pisma Maršala Tita, američkog književnika našeg porijekla Louisa Adamića, Referat izvršnog sekretara Ujedinjenog odbora Južnoslovenskih Amerikanaca Strahinje Maletića, te dva pisma general-majora Vladimira Velebita. Prvo pismo poznatom violinisti svjetskog glasa Zlatko Balokoviću od 2. VIII 1944. i drugo Strahinji Maletiću od 9. IX 1944. godine.

U predgovoru Vladimira Gacića saznajemo da je »Društvo jugoslovenskih izdavača« u Torontu donijelo odluku da izda knjigu »o političkoj aktivnosti jugoslovenskih doseljenika u SAD i Kanadi, naročito za period 1935—1945.« s ciljem da osvjetli klasnu borbu jugoslovenskih doseljenika i time potvrdi »veliki doprinos jugoslovenskog doseljeničtva pobjedi Narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji tokom drugog svjetskog rata.« Autor dalje kaže da je iz tog područja skupljeno vrlo mnogo materijala te je zamišljeno da se osim ove knjige izdaju još četiri knjige o jugoslovenskom naprednom i komunističkom pokretu. Izdanje bi završilo 1985. godine. Treba uzeti u obzir također i primjedbu autora predgovora da ova »knjiga ne ulazi dublje u političke ocene i analizu okolnosti i uzroka zbivanja događaja koja se u njoj iznose.« Autor dalje podsjeća da su jugoslovenski doseljenici vodili borbu u kraljevskoj Jugoslaviji protiv bijelog terora i pomagali braći u jugoslovenskim tamnicama i kazamatima. A kad je fašizam porobljavao Evropu, mnogi su jugoslovenski doseljenici iz SAD i Kanade pohrlili u borbu za Španjolsku Republiku i tamo ostavili svoje živote. Pomagali su također i Komunističku partiju SAD i Kanade i pohrlili u borbu kad je Hitler okupirao Jugoslaviju i napao SSSR.

Dr Mirko Marković: »O razvoju naprednog pokreta kod Amerikanaca i Kanađana jugoslovenskog porijekla«. Marković razmatra tri generacije jugoslovenskih doseljenika doseljenih: 1) krajem prošlog vijeka do prvog svjetskog rata, 2) između prvog i drugog svjetskog rata (pretežno u Kanadi) i 3) poslije drugog svjetskog rata. Na osnovi takve logične klasifikacije autor daje periodizaciju radničkog i naprednog pokreta. Tu periodizaciju razdijelio je na četiri etape. Prva etapa počinje od Nacionalnog radničkog saveza osnovanog 1866. i stvaranje prvih sindikalnih organizacije. Za jugoslovenski pokret značajno je organiziranje »Jugoslovenskog

političkog kluba« 1903. godine u Pittsburghu i nešto kasnije (1907.) u Chicagu izlazak socijalističkog lista »Radnička straža« pod redakcijom Milana Glumca. Zatim u New Yorku 1906. lista »Radnik« i 1908. »Radnička borba«. Autor detaljnije govori o drugoj etapi u kojoj je pobijedila Oktobarska revolucija i stvorena KP SAD. Zanimljiv je podatak autora »da su u početnoj fazi polovina članstva KP SAD činili jugoslavenski radnici, a među kojima je najviše bilo Hrvata,« (24) Marković smatra da su događaji u Starom kraju imali snažan odjek i duboki odraz na političko opredjeljenje doseljeničkih masa prve generacije koja je »jednim dijelom već bila pod uticajem Lenjinovih ideja i Oktobarske revolucije«. (24) Tu etapu Marković dovodi do VII kongresa Kominterne (1935). Navodi da se u to vrijeme pojavilo niz rukovodilaca među emigrantima s »velikim autoritetom«. To su: Stjepan Zinić, Tomo Čačić, Leo Fišer, Joso Rajnović, Miloš Čelnović, Selaković, Božo Vidas - Vuk, a nešto kasnije: Stjepan Miošić, Vojin Grbić, Franjo Borić, Martin Krašić, Toni Majnarić, Jovan Đajić, Miloš Grubić, Stjepan Lojen, Petar Margetić, Mane Sušnjar, Maksim Bijelić i dr. (25) Autor se posebno osvrće na biografiju S. Zinića, što je prvi put u američkim, odnosno kanadskim izdanjima. Treća etapa započinje od VII kongresa Kominterne i autor je naziva »veliki preokret«. Kod iseljenika se u to vrijeme stvaraju tri nacionalna radnička pokreta: hrvatski, slovenski i srpski.

Više pažnje u ovom razdoblju autor posvećuje srpskom radničkom pokretu u kojem je sam autor više radio, kao urednik lista »Slobodna reč«, u Pittsburghu. Detaljnije se zaustavlja na Prvom Vidovdanskom kongresu, koji je utemeljio antifašistički pokret američkih Srba. Zatim se osvrće na rad International Workers Order (IWO) — potporne američke organizacije u kojoj je organizirana Srpska sekcija s nekoliko hiljada članova, pretežno radnika. Ta je sekcija po mišljenju autora »odigrala veoma aktivnu ulogu u izgradnji antifašističkog pokreta kod američkih Srba, u sazivanju i održavanju Vidovdanskog kongresa, u širenju »Slobodne reči«, kao glasilu tog pokreta, u sazivanju i održanju Prvog i Drugog Sveslavenskog kongresa itd.« (35) Posebno i najopširnije poglavlje rada M. Markovića govori o velikoj aktivnosti iseljenika za vrijeme drugog svjetskog rata. U to vrijeme održan je Šesti Vidovdanski kongres, koji je organizirao sabirnu akciju i poslao kompletnu poljsku ambulantu Sovjetskom Savezu. Zatim govori o organizaciji saziva Sveslavenskog kongresa u korist antifašističkog pokreta. Reakcija je pokušala da osujeti saziv kongresa nazivajući ga »komunističkim«. U toj propagandi naročito su se istakli srpska pravoslavna eparhija, kao i hrvatski fašisti koji su dokazivali »da se ne može ići na jedan zbor zajedno sa Srbima« (46). Unatoč svim nastojanjima reakcije Sveslavenski kongres je održan 28. travnja 1942. godine u Detroitu. Na kongres je poslao predsjednik SAD Roosevelt svog osobnog izaslanika s pozdravom, što je označilo »politički udarac« reakciji i fašistima, koji su tvrdili da je kongres »komunistička manifestacija« i da je »neamerički« (47). Autor ističe da je »Slobodna reč« prva u Americi objavila vijest o izdaji Draže Mihajlovića i borbi partizana Jugoslavije pod rukovodstvom KPJ i Josipa Broza Tita. M. Marković u to vrijeme objavljuje brošuru na engleskom jeziku pod naslovom: »Ko je Draža Mihajlović«. To je u stvari bio početak kampanje u SAD protiv Draže Mihajlovića i istina o NOB-i. Dalje se autor zadržava detaljnije na osnivač-

kom sastanku Ujedinjenog odbora Južnoslavenskih Amerikanaca, koji je održan 7. kolovoza 1943. Taj je sastanak u svoj program zapisao: maksimalnu političku i moralnu pomoć NOB Jugoslavije, raskrinkavanje izdajnika Draže Mihajlovića i njegovih četnika saradnika okupatora, te masovno publiciranje i informiranje američke i savezničke javnosti o borbi jugoslavenskih partizana za novu Jugoslaviju i na kraju svestranu mobilizaciju naših doseljenika u SAD za skupljanje materijalne pomoći postradalim narodima Jugoslavije. (58). Ta je organizacija kasnije nazvana Jugoslavenski odbor sa sjedištem u New Yorku. U njenom rukovodstvu bili su najpoznatiji i najpopularniji iseljenici: Luis Adamić, kao predsjednik, Zlatko Baloković kao potpredsjednik, a izvršni sekretar svećenik S. Maletić. Autor smatra da je »rad Ujedinjenog odbora svakako bio i najveći domet antifašističkog pokreta Srba, Hrvata, Slovenaca i Makedonaca u SAD — sve do pobjede revolucije u Jugoslaviji.« (61) U zaključku autor naglašava da je radnički pokret naših iseljenika na tlu SAD i Kanade bio sastavni dio američkog i kanadskog radničkog pokreta, te da je taj pokret uvijek davao iz svoje sredine sposobne rukovodioce i organizatore, novinare. Na kraju kaže da mu je bio cilj da osvijetli »one momente koji iskrivljuju i netočno prikazuju u štampi neki samohvalisavci, koji su najmanje doprinijeli tom pokretu«. (63) Šteta što autor osim jednog slučaja-kritike memoara S. Lojena, nije naveo druge slučajeve.

Strahinja Maletić: »Ujedinjeni odbor Južnoslavenskih Amerikanaca«. Autor je bio izvršni sekretar Ujedinjenog odbora pa se vrlo detaljno osvrće na rad spomenutog Odbora. Autor daje kompletan personalni sastav Ujedinjenog odbora u koji su ušli predstavnici hrvatskog, srpskog, slovenskog, makedonskog i bugarskog kongresa: Luj Adamić - predsjednik, Zlatko Baloković - potpredsjednik, potpredsjednici: (svi predsjednici kongresa) Etbin Kristan, Žarko Bunčić, Peter Peff, Smeale Voydanoff; izvršni sekretar Strahinja Maletić, blagajnik Martin Bogdanović. Grupa sekretara (iz kongresa): Mirko Marković, Petar Radić, Mirko Kuhel, Dr Viktor Šarenkoff i George Pirinsky. Među počasnim članovima su Dr Sava Kosanović, ministar na raspoloženju. U radni izvršni odbor izabrani su: L. Adamić, Z. Baloković, S. Kosanović, F. Petrinović, Dr V. Šarenkoff i S. Maletić. Od tog autora saznajemo i za detaljan program spomenutog Odbora od 5 točaka. Među ovima se posebno ističe: moralna, materijalna i politička pomoć NOB-i; zahtjev od Ujedinjenih nacija (SAD, SSSR i Velike Britanije) da uspostave vezu sa Antifašističkim vijećem Narodnog Oslobođenja Jugoslavije u svrhu efektivne suradnje s jugoslavenskim borcima; zahtjev da se teritorijalno uključe u buduću Jugoslaviju sve slovenske i hrvatske zemlje pod Italijom i Austrijom, odnosno u to vrijeme Njemačkom i Mađarskom, a koje su pripale tim državama krajem prvog svjetskog rata. (78) Naglašava se i kao glavni zadatak Ujedinjenog odbora da se pred američkom i savezničkom javnošću raskrinka izdajnička uloga četnika Draže Mihajlovića i dokaže njihova suradnja s fašistima. Autor navodi i konkretne podatke, pa kaže da je za 15 mjeseci Ujedinjeni odbor izdao oko 120 članaka na engleskom jeziku, kao i 220 »releas« sa preko 500 manjih i većih članaka na našem jeziku. Krajem 1943. godine počela je dolaziti preko Egipta i partizanska štampa. Krajem rujna 1944. Maršal Tito je pozdravio djelatnost Ujedinjenog odbora, a naročito činjenicu da je do-

bivena »od američkih organa dozvola za skupljanje materijalne pomoći za Jugoslaviju.« (96)

Harry Justiz: »O hrvatskom naprednom pokretu u SAD 1935—1945«. Autor počinje svoja sjećanja od 1903. godine kad je u Pittsburghu organiziran hrvatskim radnicima »Jugoslovenski politički klub«. Smatra da je jugoslavenski radnički pokret u SAD i Kanadi »bio velika potpora ilegalnoj komunističkoj partiji Jugoslavije, revolucionarnim radničkim sindikatima i cjelokupnoj borbi protiv profašističkog bijelog terora u kraljevini Jugoslaviji«. (131) Smatra, kao i M. Marković, da je 1935. godine ostvarena reorganizacija radničkog pokreta na nacionalnim principima. U novoformirano rukovodstvo hrvatskog naprednog radničkog pokreta ušli su: Leo Fišer, Franjo Borić, Stjepan Lojen, Tom St. Majnarić i Nikola Kovačević - Klajn. Organ im je bio »Radnički glas«, a centar prenesen iz Chicaga u Pittsburgh. Glasilo srpskog pokreta bio je list »Slobodna reč«, a slovenskog »Naprej«. Autor navodi da je u vezi agitacije za odlazak dobrovoljaca u Španjolsku dolazio Stjepan Cvijić (autor je trebao reći: *u prošlom* sekretar Komunističke omladinske internacionale). Osvrće se vrlo kratko na rad Hrvatske bratske zajednice u čije su rukovodstvo ušli i neki ustaški elementi, kao Branko Jelić, I. Butković koji je neko vrijeme bio čak predsjednik ove najmasovnije iseljeničke organizacije, M. Petrak urednik lista »Zajedničar«. Govori i o odnosu Prvog Sveslavenskog kongresa (travanj 1942.) i većine njegovih članova prema Dr Vlatku Mačeku i njegovim pristašama među iseljenicima, a koji su smetali odnosima s NOB i Novom Jugoslavijom. Istodobno napominje da je Hrvatska bratska zajednica bila »jedna od prvih organizacija koja je dobila od nadležnih američkih vlasti dozvolu za rad na prikupljanju materijalne pomoći« za NOB. Akciju za pomoć objedinjavao je Ujedinjeni odbor preko »Fonda ratne pomoći Amerikanaca jugoslavenskog porijekla«, kao i preko »Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji«. Krajem rata je osnovano i Udruženje za obnovu privrede Jugoslavije. Autor navodi i ličnosti koje su se u tom planu najviše istakle.

Miloš Grubić: »Kratak opis istorije američkog pokreta doseljenika iz Jugoslavije u Kanadi«. Autor je bio sekretar Srpskog naprednog pokreta u Kanadi. Kao što se vidi iz naslova to je kratki obzor pokreta naših iseljenika u Kanadi. Autor objavljuje dosta zanimljivih podataka o radničkim našim organizacijama u Kanadi od 1924. godine. Kao »ognjište progresivnog iseljeničkog pokreta« navodi Windsor i Vancouver. U posljednjem je djelovala grupa na čelu s Tomom Čačićem, koji je izdavao od 1931. godine list »Borbu«. Možemo ovdje spomenuti, o čemu autor ne govori, da su T. Čačić i Petar Žapkar o kojima on inače piše, nakon hapšenja i odluke o deportaciji otišli u SSSR. Autor članka je bio 1935. godine na čelu delegacije jugoslavenskom konzulu u Montreal »da protestiraju protiv maltretiranja političkih kažnjenika« u Jugoslaviji. A nešto kasnije pošla je u Jugoslaviju Međunarodna istražna komisija da ispita položaj političkih kažnjenika. U komisiji su bili Marijan Kružić i Šime Horzić. Ali su komisiju na granici dočekali žandari i odveli u Zagreb u zatvor, a poslije deset dana deportirali ih u Kanadu. Dalje čitamo zanimljive podatke o reorganizaciji prosvjetnih klubova po nacionalnom priznaku. O tome se vodila dosta opširna diskusija i na stranicama lista »Borbe«. Nakon reorganizacije »Borba« je dobila ime »Slobodna misao«, srpski napredni

pokret izdaje »Pravdu«, a Slovenci su do svoje konvencije ostali u sastavu Hrvatskog prosvjetnog saveza čiji je tajnik bio Andrija Josipović. Na čelu Slovenske progresivne zveze bio je Juraj Matešić. Autor se osvrće i na rad jugoslavenskih naprednih organizacija u vezi događaja u Španjolskoj. Kaže da je iz Kanade u građanskom ratu u Španjolskoj sudjelovalo 1000 dobrovoljaca, a među njima i 72 Jugoslavena. U borbi protiv fašizma poginulo je 14 jugoslavenskih dobrovoljaca: Petar Žapkar, Stjepan Dasović, Matija Babić, Mato Jakovčić, Matija Modec, Milan Serdar, Nikola Vlašić, Srećko Brezović i Karlo Bečić. Godine 1940. kanadske su vlasti zabranile progresivne radničke organizacije i štampu, a među njima i jugoslavenske, a istaknute članove tog pokreta su internirali u logore. U to vrijeme Hrvatski prosvjetni savez je imao oko 2000 članova, Srpski napredni pokret i Slovenska progresivna zveza preko 1000 članova (166).

Krajem 1940. godine obnovljene su napredne organizacije i štampa. U toku 1941. godine organizacije se uključuju u akciju pomoći SSSR-u koju autor ocjenjuje, kao »krupnu akciju za oslobođenje Stare domovine«. (167) Slijede podaci o akciji za osudu ustaškog pokolja. Na javnim skupštinama zajedno istupaju napredni Hrvati i Srbi, a autor ih navodi »kao primjer kakvi trebaju biti odnosi između srpskog i hrvatskog naroda uopšte«. (168)

Dosta detaljno autor opisuje konvenciju 1942. godine u Torontu na kojoj su osnovani Savez kanadskih Hrvata, Savez kanadskih Srba i Zveza kanadskih Slovenaca. Iste godine je pokrenut list Slovenske Zveze pod naslovom »Edinost« pod rukovodstvom Jurija Matešića. Kad se iste godine sazvalo za izdajničku ulogu Draže Mihajlovića, nastaje akcija protiv njega, ali uz velike prepreke. Kasnije je donesena odluka o financijskoj pomoći narodima Jugoslavije. Na konferenciji u Torontu izabran je odbor od 43 člana i Izvršni odbor od 7 članova. Za predsjednika je izabran Stjepan Miošić, a u odbor su ušli Edo Jardas, sekretar Saveza kanadskih Hrvata i Vojin Grbić, sekretar Saveza kanadskih Srba. Dvije organizacije specijalno su se bavile skupljanjem pomoći: Vijeće naprednih organizacija i Društvo kanadskih prijatelja Jugoslavije. Vijeće je bilo prisiljeno da surađuje s Društvom kanadskih prijatelja Jugoslavije čiji je pokrovitelj bila kraljica Marija. Vijeće je uspjelo da do 1948. godine skupi i pošalje u Jugoslaviju preko 2 milijuna dolara. Vijeće je osim toga vodilo niz političkih akcija u korist Nove Jugoslavije.

Iz izloženog se može vidjeti da se radovi u zborniku dopunjuju, da unose mnogo memoarskih elemenata, ali i pokušaja povijesnog objašnjenja događaja. Autori se, kao što je to običaj kod memoarske literature, ne služe postojećom literaturom (ili je prosto ne navode). Pozitivno je to što uz korisna i često bogata sjećanja autori pokušavaju dati kritički osvrt na događaje čiji su bili svjedoci i sudionici. Šteta što u pojedinim slučajevima nisu bili konkretniji od čega bi naša historiografija samo profitirala. Knjiga predstavlja vrlo koristan i bogat prilog izučavanju naprednog radničkog pokreta naših iseljenika u SAD i Kanadi i treba će ju uzeti svakako u obzir kod pisanja povijesti revolucionarnog radničkog i komunističkog pokreta u našoj zemlji.

Ivan Očak

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIĆ mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb